

ΦΕΝΙΑ ΤΣΑΝΑΚΑ

ΑΝΑΚΑΙΝΙΖΩ ΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ
με αρχιτέκτονα τον Αριστοτέλη

*Στους πιο αγαπημένους μου,
Στέλιο, Λευτέρη, Σταματία*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ: Η φιλοσοφία απαντάει στα ερωτήματά μας;	11
---	----

ΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΜΑΣ

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Το φανερό μυστικό του κόσμου	23
2. Γιατί ο Αριστοτέλης;	37
3. Το νόημα της ζωής	44
4. Τι είναι ο άνθρωπος; Γιατί αποτυγχάνουν οι δίαιτες;	57
5. Κάτι καίριο για τη ζωή μας, οι συνήθειες	76
6. Μήπως δεν θέλουμε να ωριμάσουμε; Τα χαρακτηριστικά μιας συνήθειας που ήθελε να γίνει αρετή	92
7. Η θέλησή μας Οι τέσσερις πιο γνωστές δικαιολογίες με τις οποίες χτίζουμε τις φυλακές μας	107

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΜΑΣ

8. Το μέτρο μας Μήπως είμαστε τέλειοι και δεν το ξέρουμε;	119
9. Τελειώσαμε τη θεωρία... Ήρθε η ώρα για πράξη!	139
10. 8 Συμβουλές	151

ΠΩΣ ΝΙΩΘΩ – Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΜΑΣ

11. Μήπως θυμώνουμε με τον λάθος τρόπο;	165
---	-----

12. Το πρόβλημα είναι το πώς διαχειριζόμαστε καθημερινά τα χρήματά μας και όχι το πόσα χρήματα έχουμε	181
13. Πώς διαχειριζόμαστε τις μεγάλες δαπάνες και τον μεγάλο πλούτο;	194
14. Μήπως ο φόβος μάς στερεί τη ζωή;	200
15. Το φιλικό ΟΧΙ! Είναι κανείς από μας ιδιότροπος;	210
16. Ποια η διαφορά της ειλικρίνειας από την αλήθεια;	221
17. Σήμερα γέλασες;	227
18. Ο φθόνος είναι δηλητήριο της ψυχής!	232
19. Ντροπή! Ο φόβος τού «τι θα πει ο κόσμος»	238
20. Πόσες σωματικές απολαύσεις θέλουμε σ' αυτή τη ζωή;	244
21. Μια ανεκτίμητη αρετή, η εκτίμηση	252
22. Η αρετή που προσελκύει το θαυμασμό και την αντιπάθεια!	258
23. Αγάπη ή δικαιοσύνη;	270
24. Η αγάπη μπορεί να φέρει την κόλαση	285
25. Τα τρίμορφα «διαβολάκια» πάντα εμφανίζονται...	302

ΠΩΣ ΣΚΕΦΤΟΜΑΙ – Η ΝΟΟ-ΤΡΟΠΙΑ ΜΑΣ

26. Οι αλήθειες είναι τρεις!	313
27. Σκέφτομαι=Μελετώ 8 βήματα για να ξεπεράσουμε την προσωπική μας κρίση	326
28. Η σωστή σκέψη 3+3 χαρακτηριστικά για να σκεφτόμαστε σωστά	355

ΠΩΣ ΠΡΑΤΤΩ – ΕΝΑ ΩΡΑΙΟ ΤΑΞΙΔΙ

29. Αποτελεσματικότητα και κίνητρο κάνουν τη διαφορά!	373
30. Πρακτική σοφία: Το ζητούμενο	382
31. Το ταξίδι συνεχίζεται: Η σοφία	394
32. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα γεννάνε και νέα ερωτήματα	400
33. Πότε τελειώνει ένα βιβλίο;	410
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	419

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ:

Η φιλοσοφία απαντάει στα ερωτήματά μας;

Γιατί αποφάσισε μία αρχιτέκτων να καταπιαστεί με τη συγγραφή ενός βιβλίου για τον Αριστοτέλη;

Η πιο απλή απάντηση είναι ότι λόγω της οικονομικής κρίσης δεν είχε αρκετή δουλειά.

Είναι όμως έτσι;

Η ζωή μου χωρίζεται σε διάφορες περιόδους. Σε κάθε περίοδο έπεφταν οι σπόροι του βιβλίου, τα ερωτήματα. Ήρθε το πλήρωμα του χρόνου, μαζί με τις κατάλληλες συνθήκες –ονομάζεται οικονομική κρίση, δηλαδή ελεύθερος χρόνος. Καταλύτης πάντα είναι ο έρωτας. Ο έρωτας για ένα πρόσωπο ή μια ιδέα έχει τη δύναμη να μας βγάλει από την προγραμματισμένη ζωή μας. Να μας πάει σε άλλα μονοπάτια που δεν είχαμε καν φανταστεί. Να μας κάνει σε στιγμές εσωτερικού διαλόγου να αναρωτημαστούμε: «Μα καλά, πώς έφτασα εγώ εδώ; Αλλού είχα προγραμματίσει να πάω...»

Στα χρόνια της νεότητάς μου, στην ηλικία μεταξύ των είκοσι και τριάντα χρόνων, παρέα με έναν υπνόσακο, μία σκηνή και φίλους ταξίδεψα πολύ. Έπρεπε να καλύψω την περιέργειά μου και την παρόρμηση της ηλικίας. Από τη σοσιαλιστική Ρωσία και Σιβηρία, στη Σκανδιναβία, στην Ινδία, στην Καραϊβική, στις Άνδεις, στον Αμαζόνιο, στην Ισλανδία, στην Ιαπωνία, στις Αραβικές χώρες βίωσα με ένα τρόπο μοναδικό τι σημαίνει τύχη και τι ατυχία. Ένωσα τη διαφορά να έχεις γεννηθεί σε ανεπτυγμέ-

νη χώρα ή σε αναπτυσσόμενη. Είδα λύπη και χαρά ανεξαρτήτως υλικών αγαθών, διαφορετικά ήθη και έθιμα, αξιοπρέπεια και εξευτελισμό, ελευθερία έκφρασης και καταπίεση, σεβασμό ή μη στην ανθρώπινη ζωή, ομορφιά και ασχήμια.

Ακόμη θυμάμαι...

Μόλις είχα φτάσει στη Λαπάζ της Βολιβίας. Επιβιβάστηκα σε ένα ταξί.

Ο κλασικός διάλογος δεν άργησε να γίνει:

– Από πού είσαι;

– Από την Ελλάδα.

Ενθουσιασμός από την πλευρά του ταξιτζή.

– Ξέρω τον Πλάτωνα, τον Σωκράτη, τον Αριστοτέλη, την Κάλλας, τον Θεοδωράκη, τον Ωνάση...

Ο κατάλογος μακρύς. Είχα φτάσει στον προορισμό μου και καθώς πλήρωνα ήρθε και η τελική ερώτηση.

– Να σας ρωτήσω, το πνεύμα του Αριστοτέλη είναι ακόμη ζωντανό στους νέους στην Ελλάδα;

Τι να απαντήσω...

Πώς λειτουργεί ο κόσμος; Πώς μπορούμε να αλλάξουμε τον κόσμο; Πόσο πιθανό είναι για ανεπτυγμένη χώρα να μετατραπεί σε αναπτυσσόμενη;

Τα ερωτήματα παραμένουν.

Η αρχιτεκτονική μία μέθη. Να προσπαθώ ξανά και ξανά να βρω την ισορροπία. Ισορροπία ανάμεσα στο κτιστό και το άκτιστο, στο πλήρες και το κενό, στο πολύ και το λίγο, στον ιδιωτικό και το δημόσιο χώρο, στο φως και το σκοτάδι, στις ανάγκες (λειτουργικότητα) και στους νόμους (τα πρέπει), στις επιθυμίες (τα θέλω) και στον προϋπολογισμό (τα μπορώ). Ατέλειωτες ώρες δημιουργίας και μεγάλης ικανοποίησης όταν βλέπω ένα έργο να ολοκληρώνεται, έτοιμο να κατοικηθεί και να αγαπηθεί. Μεγάλο προνόμιο του επαγγέλματος είναι πως ό,τι έχω σκεφτεί και μελετήσει ξεδύοντας άπειρες ώρες, το βλέπω να παίρνει μορφή. Να γίνεται πράξη. Άλλα έργα να τα έχω ξεπεράσει πριν καλά καλά τελειώσουν, δηλαδή να

έχω ήδη εντοπίσει τις αλλαγές που θα έκανα αν τα μελετούσα ξανά. Για άλλα πάλι να νιώθω μετά από χρόνια ότι είναι «καλά καμωμένα».

Οι ιδιοκτήτες άλλοτε να νιώθουν βασιλιάδες, γιατί το όνειρό τους ήταν το σωστό. Άλλοτε όμως να νιώθουν δούλοι, γιατί παρασύρθηκαν από τη ματαιοδοξία τους και τη μίμηση, φτιάχνοντας ένα σπίτι πολύ μεγαλύτερο από τα μέτρα τους, που δεν μπορούν να το συντηρήσουν. Άλλοτε πάλι το σπίτι τους να είναι πολύ απομακρυσμένο και να μην μπορούν να το χρησιμοποιούν όσο θέλουν. Έτσι διαπιστώνουν τελικά εκ των υστέρων, ότι δεν μπορούν να χαρούν με την επιλογή τους. Μεγάλη έκπληξη για μένα ήταν ότι το καθοριστικό στοιχείο επιτυχίας ενός κτιριακού έργου είναι η κημεία που υπάρχει μεταξύ του αρχιτέκτονα και των πελατών. Το «ταίριασμα» που μεγαλώνοντας αντιλήφθηκα, ότι ήταν μια κοινή φιλοσοφία για τη ζωή.

Παρατήρηση που δεν παίρνει αμφισβήτηση: Ανάλογα με ποιον αρχιτέκτονα θα επιλέξουμε, στο ίδιο οικόπεδο, με τους ίδιους νόμους, θα έχουμε ένα τελείως διαφορετικό αποτέλεσμα.

Πότε ένα κτίριο είναι ωραίο; Πότε ένα κτίριο είναι πετυχημένο; Πώς σχετίζεται η ομορφιά και η επιτυχία με τη λειτουργία, τον αρχιτέκτονα, τον πελάτη, τον χρήστη, τους τεχνίτες, την κοινωνία και το περιβάλλον;

Πάλι ερωτήματα που ζητούν απάντηση.

Στα μέσα της δεκαετίας των τριάντα ήρθε η οικογένεια, η συζυγική σχέση και τα παιδιά. Άλλη ζωή, το καθημερινό πρόγραμμα βαραίνει. Οι προτεραιότητες αλλάζουν. Οι ισορροπίες μεταβάλλονται. Νέες χαρές και θέματα προς επίλυση. Τα ίδια χρόνια συμβαίνει ένας απρόσμενος και πρόωρος αποχωρισμός: πεθαίνει η μητέρα μου. Όλα αυτά θα γεννήσουν νέα ερωτήματα και ανησυχίες που προσπαθούν να βρουν απαντήσεις σε καινούργια διαβάσματα.

Ο ρόλος του γονιού πολυεπίπεδος και πολυσύνθετος. Μαμά... μπαμπά... λέξεις που, όταν τις πρωτακούμε, τρελαινόμαστε από συγκίνηση και χαρά. Στη συνέχεια μας μετατρέπουν σε αθλητές δεκάθλου και ταυτόχρονα μαραθώνιου.

Ποιος είναι ο ρόλος μας ως γονέων; Ποιος είναι ο σωστός τρόπος να μεγαλώνουμε τα παιδιά μας; Ποιος είναι ο ρόλος μας ως συζύγων; Τι πρέπει να κάνουμε για να κρατήσουμε τη συζυγική σχέση ζωντανή; Πού υπάρχουμε εμείς ως οντότητες και τα δικά μας θέλω; Πώς ξέρουμε αν αύριο θα ζούμε; Τα χρόνια τρέχουν, μήπως χάνουμε τη ζωή μας;

Παράλληλα με τη δική μου ζωή παρακολουθώ και τη ζωή των πιο κοντινών μου ανθρώπων και απορώ:

Παρατηρώ ανθρώπους με δοσμένες πολλές ευκαιρίες και όλες χαρμισμένες. Ανθρώπους γεννημένους ελεύθερους, που έχουν πλήθος επιλογών στα χέρια τους και βιάζονται να χτίσουν μια φυλακή γύρω τους. Βιάζονται να πετάξουν το κλειδί της φυλακής τους και στη συνέχεια οι ίδιοι διαμαρτύρονται ότι οι άλλοι φταίνε που κρατούν τα κλειδιά της ζωής τους. Διαμαρτύρονται ότι δεν τους αφήνουν ελεύθερους.

Παρατηρώ ανθρώπους που από το τίποτα δημιουργούν χαρά και άλλους από το τίποτα δυστυχία.

Παρατηρώ ανθρώπους στην ηλικία των 40 και 50 χρόνων που δεν βρίσκουν πλέον χαρά σε τίποτα. Νιώθουν ότι τρέχουν μονίμως να καλύψουν εκκρεμότητες. Πολλές φορές μού έχουν εκμυστηρευτεί ότι έχουν χάσει το νόημα της ζωής.

Ποιος κρατάει τα κλειδιά της ζωής του καθενός; Τι κυνηγάει ο καθένας και γιατί; Ποιο είναι το νόημα της ζωής;

Η οικονομική κρίση ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία. Είχαμε μεγαλώσει με την ψευδαίσθηση και τη νοστροπία ότι τα πράγματα θα πήγαιναν συνεχώς καλύτερα. Δεν είχαμε φανταστεί πως θα υπάρχει υποχώρηση και μάλιστα άτακτη. Ζώντας στη φούσκα της κατανάλωσης, του lifestyle, της επιτυχίας και της ευημερίας, δεν αντιληφθήκαμε την πλάνη. Η μήπως όλοι την αντιλαμβανόμασταν αλλά κάναμε πως δεν τη βλέπουμε; Μήπως είχαμε βουλευτεί και εθελουφλούσαμε;

Ένα μεγάλο γιατί γεννήθηκε. Είναι μόνο οικονομική η κρίση; Ποιος έφταιξε; Θα μπορούσαμε να έχει κάνει κάτι, ο καθένας χωριστά, γι' αυτό;

Παραθέτω το τέλος του διάλογου με τον φίλο μου τον Αντώνη που είναι ψυχίατρος –λίγο μετά το θάνατο της μητέρας μου:

– Μήπως πρέπει να κάνω ψυχανάλυση για να δώσω απαντήσεις στα ερωτήματά μου;

– Δεν θέλω να το κάνω πιο δύσκολο αλλά τα θέματα αυτά δεν άπτονται της ψυχανάλυσης. Είναι φιλοσοφικά.

– Δηλαδή πρέπει να βρω πνευματικό;

– Νομίζω καλύτερα θα σου ταίριαζε φιλόσοφος.

– Τι εννοείς;

– Εννοώ κάποιον που να έχει αφιερώσει τη ζωή του στη φιλοσοφία και μάλλον να είναι και πάνω από εβδομήντα χρονών. Να έχει ζήσει όλα τα στάδια της ζωής για να μπορέσει να σε καλύψει.

– ...Και να έχει όρεξη να ασχοληθεί προσωπικά μ' εμένα και να μου ταιριάζει.

– Αναγκαία προϋπόθεση.

Μάλλον θα πεθάνω με τα ερωτήματα αυτά, σκέφτηκα. Όμως τα ερωτήματα αξιώνουν πλέον μια απάντηση που δεν θέλω να αφήσω στην άκρη. Συνταγές και απαντήσεις σε άρθρα, βιβλία πλήθος στη σημερινή εποχή. Ξαν τις συνταγές της πιο πετυχημένης δίαιτας, που κάθε εξάμηνο είναι άλλη στη μόδα. Όμως απάντηση ολοκληρωμένη και ικανοποιητική δεν είχα ακόμη βρει.

Οι φιλοσοφικές αναζητήσεις ξεκίνησαν χωρίς με διάφορα σεμινάρια. Ήμουν πεπεισμένη ότι όπως υπάρχει η αρχιτεκτονική και μπορούμε να σχεδιάσουμε ένα κτίριο, με αντίστοιχο τρόπο υπάρχει και η φιλοσοφία. Η φιλοσοφία ως εργαλείο για να σχεδιάσουμε τη ζωή μας. Ανάλογα με ποια φιλοσοφία θα επιλέξει κανείς, το ίδιο άτομο, στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον θα ζήσει μία εντελώς διαφορετική ζωή. Μπορεί καλύτερη ή χειρότερη. Όλοι ξέρουμε πως από αρχιτέκτονες έχουν γίνει κτίρια υπέροχα και τερατουργήματα. Το μοντέλο της ζωής στο δυτικό κόσμο είναι φανερό ότι δεν μπορεί να καλύψει όλους τους ανθρώπους. Ενώ φαινομενικά τα έχουμε όλα, πολλοί ανάμεσά μας νιώθουν μια συνεχή δυσαρέσκεια.

Συμμετέχοντας σε διάφορα σεμινάρια, διαπίστωσα με έκπληξη, ότι οι ενδιαφερόμενοι στην πλειονότητά τους ήταν άνθρωποι άνω των 60 ετών.

Πόση αξία έχει να γνωρίσουμε τη φιλοσοφία, δηλαδή τον τρόπο που θέλουμε να ζήσουμε, όταν έχουμε διανύσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής μας; Τον αρχιτέκτονα τον αναζητάμε, όταν αρχίζουμε να σκεφτόμαστε να κτίσουμε το σπίτι. Όχι όταν το έχουμε ολοκληρώσει.

Οι άνθρωποι στις ηλικίες μεταξύ των 30-50 ετών προτιμούν την ψυχανάλυση αντί τη φιλοσοφία. Στη χώρα που γεννήθηκε η φιλοσοφία διαπιστώνω ότι σχεδόν κανείς δεν γνωρίζει τι είπαν οι «μεγάλοι» φιλόσοφοι. Πώς μπορούμε να διορθώσουμε την πορεία μας, εάν δεν ξέρουμε πού θέλουμε να πάμε; Η φιλοσοφία στον σύγχρονο άνθρωπο φαντάζει κάτι που είναι ξεκομμένο από την καθημερινή ζωή-πράξη των ανθρώπων. Θα έλεγα ότι κυριαρχεί στο μυαλό μας η σκέψη πως είναι μια θεωρητική επιστήμη. Πιστεύουμε ότι δεν έχει εφαρμογή στη ζωή που ζούμε ή ότι είναι πολύ δυσνόητη.

Τα βήματα της ζωής με έφεραν να συναντήσω τον φιλόσοφο που έψαχνα, επιβεβαιώνοντας τη θεωρία της μητέρας μου: «Δεν υπάρχει δεν μπορώ, υπάρχει δεν θέλω. Όταν θέλεις, μπορείς!» Προχωρήσαμε σε φιλοσοφική ανάλυση μέσω διαλογικών συζητήσεων-περιπάτων. Ο «ελληνικός τρόπος» κυριάρχησε: Διάλογος. Διάλογος σημαίνει ακούω, καταλαβαίνω και εκφράζω με σαφήνεια, καθαρότητα τις σκέψεις μου, σεβόμενος τη γνώμη του συνομιλητή μου. Ο εσωτερικός διάλογος και ο διάλογος ως μέσο επικοινωνίας με τους άλλους, αναμφισβήτητο εργαλείο της ανάπτυξης όλου του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Εργαλείο διερεύνησης, ανακάλυψης, φωτισμού των δεδομένων, απόκτηση γνώσης και τελικά ανάδειξης της αλήθειας.

Δύο χρόνια φιλοσοφικής διαδρομής και μελέτης όπου απαντήθηκαν και ταξινομήθηκαν τα περισσότερα ερωτήματά μου.

Έχω επίγνωση ότι στη σημερινή εποχή οι άνθρωποι βομβαρδίζονται από πολλές θεωρίες καθημερινά. Όμως είναι αποσπασματικές και γι' αυτό αντιφατικές. Ο ένας μάς προτείνει προσαρμογή. Ο άλλος μάς προτείνει πρωτοτυπία. Ο άλλος μάς προσφέρει συγκεκριμένο αριθμό μαθημάτων ευτυχίας. Ο άλλος μάς υπόσχεται τη μοναδική μέθοδο επιτυχίας. Ο άλλος μάς αναλύει τη μέθοδο της πειθούς. Ο άλλος έτσι και ο παράλλος αλλιώς.... Κοντεύουν να μας τρελάνουν. Στο τέλος μένουμε απόλυτα μπερ-